

ефективні форми вираження думки. Месенджер як канал комунікації неформально узаконив можливість специфічного ущільнення інформації й став поштовхом до знецінення мовного авторитету.

Література:

1. Крисенко О. А. СМС-повідомлення у французькому та англійському молодіжному аргі: структурний та семантичний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 55. С. 126–129.

2. Лаврінчук О. О. Електронні засоби комунікації. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41243/18033.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

3. Медвідь О. М. Комп'ютерний сленг. *Вісник Сумського державного університету*. № 6 (78). С. 50–56.

4. Чередник Л. А. SMS-комунікація у мовній інтеракції. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/1912/3/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BASMS.pdf>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Цумарєва Н. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Міждисциплінарна проблема булінгу серед учнівського середовища вже багато років привертає увагу багатьох науковців та практиків в галузі соціології, психології, педагогіки, юриспруденції, медицини, економіки, кібербезпеки, інформаційних технологій та культурології. Адже причини, форми, наслідки, сфера поширення, методи профілактики, корекції, робота з постраждалими і кривдниками лежать в площині багатьох соціальних сфер.

В умовах російсько-української війни, які триває вже понад 10 років, проблема поширеності булінгу в учнівському середовищі набула особливої актуальності. Так, Національною поліцією України щороку офіційно фіксуються понад 300 випадків булінгу в українських школах.

Кожен другий протокол за цькування складається на підлітків віком 14–16 років. Причому, непоодинокі випадки відкриття справ щодо булінгу, вчиненого групою підлітків. Дослідження ЮНІСЕФ зафіксували, що в Україні 67% підлітків у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу. Це свідчить про те, що більшість випадків булінгу не набувають публічного розголосу, приховуються, а то й толеруються дітьми та дорослими через ряд причин.

У листопаді 2023 – січні 2024 року Міністерство освіти і науки України ініціювало масштабне дослідження, яке охопило 5576 учнів 5–9 класів з усіх регіонів країни, за винятком тимчасово окупованих територій. Метою було визначити рівень поширеності булінгу серед школярів, його види та причини, а також зміни після початку повномасштабного вторгнення Росії. Результати показали, що 51,3% опитаних учнів стикалися з булінгом, причому дівчата (55,9%) частіше за хлопців (46,2%). Основними причинами булінгу учні назвали зовнішність (28,7%), особливості поведінки (22,6%) та інакший світогляд (21,5%) [3].

Тож, зважаючи на актуальність теми, розглянемо поняття, причини, наслідки та шляхи попередження булінгу в учнівському середовищі.

Ю.О. Левченко дає таке широке визначення даному явищу: «Булінг – це один із видів насильства, який має навмисний характер, виявляється в тривалій агресії, пов'язаній з повторюваними діями фізичного, психічного, економічного, сексуального спрямування з боку особи або групи осіб, які мають певні переваги (фізичні, психологічні тощо), з можливим використанням технічних засобів, які вчиняють з певною метою (залякування особи, покарання за вчинення якогось діяння, моральне приниження, примушування зізнатися в чомусь тощо), що спричиняє різні (соціальні, матеріальні, моральні, фізіологічні, психологічні тощо) негативні наслідки та є небезпечним для життя та здоров'я особи» [1, с. 73].

Булінг серед підлітків має глибокі соціально-психологічні причини, які можуть бути пов'язані як із віковими особливостями, так і з зовнішніми факторами виховання та соціального середовища. Серед психологічних причин булінгу виділяють потребу в домінуванні та самоствердженні, низьку самооцінку та невпевненість, сімейні проблеми та виховання, наслідування негативних соціальних моделей як батьків, так і ровесників, нерозвиненість емоційного інтелекту та емпатії, груповий вплив (конформізм), бажання привернути увагу, щоб отримати визнання, набуті популярності або хоча б реакції від інших.

З іншого боку, воєнні дії на теренах України можуть стати додатковими соціально-психологічними чинниками, що обумовлюють виникнення булінгу в учнівському середовищі. Так, відкрита

демонстрація відео-контенту зі сценами насильства у ЗМІ та Інтернеті, експозиція смерті, психологічні травми та стрес, вимушене переселення та труднощі адаптації в новому місці та навчально-виховному середовищі, втрата соціальних зв'язків, дискримінація однолітків з приводу особливостей акценту, культурних звичок, розділення підліткових груп на «своїх» та «чужих», вплив мілітаризації суспільства, прояви різних форм насильства у дорослому світі, соціальна нерівність, втрата майна, зміна соціального статусу, різні політичні погляди в родинах щодо ситуації війни тощо.

Окремо слід відзначити фактор впливу патеральної (батьківської) депривації, яка особливо гостро постала в ситуації війни і вплинула не стільки на поширеність булінгу в учнівському середовищі, а на його наслідки та можливість його запобігання. Зокрема, Н.В. Цумарева зазначає: «Багато батьків (тат) стають відсутніми фізично у житті дитини через загибель, полон, тривале несення військової служби в лавах ЗСУ, ситуацію невизначеної втрати, коли батьків вважають безвісти пропавшими, факти дистанціювання батьків через вимушене переселення, трудову міграцію, розлучення батьків, інвалідізацію, невротичні та психічні порушення та розлади» [4, с. 246].

Ці фактори не тільки чинять негативний вплив на психіку постраждалих дітей, але й призводять до втрати відчуття безпеки, низької самооцінки, соціальної замкнутості, тривожності, що робить їх більш вразливими в ситуації булінгу, діти можуть погано захищати себе, не вміти адекватно відповідати на агресію. З іншого боку, патеральна депривація впливає також і на дітей-кривдників. Так, діти, які не отримують достатньо батьківської дисципліни, підтримки та любові часто схильні до агресивної поведінки, оскільки таким чином компенсують брак уваги та прагнуть домінувати, щоб відчутти свою значущість), не вміють асертивно виражати негативні емоції, формують негативні моделі поведінки (особливо, якщо в родині є насильство або нехтування потребами дитини), мають низький рівень емоційного інтелекту, зокрема, емпатії, адже відсутність позитивної батьківської прив'язаності робить дитину менш чутливою до страждань інших тощо.

Наслідки булінгу у постраждалих дітей можуть бути психологічними, соціальними, фізичними. Так, серед основних психологічних наслідків виділяють низьку самооцінку, тривожні розлади, невротичність, депресію, суїцидальні думки, ПТСР тощо. Соціальними наслідками булінгу можуть бути труднощі у спілкуванні, руйнування довіри та доброзичливості до людей аж до соціальної ізоляції, агресивна або надмірно пасивна поведінка (постраждалі від булінгу можуть або самі стати агресорами (щоб захиститися), або будуть уникати будь-яких конфліктів. Окрім того, фізичні наслідки булінгу можуть не тільки

у вигляді нанесення різних тілесних ушкоджень, ударів, стусанів, підніжок, штовхань, але й проявлятися через хронічні стресові розлади, проблеми зі сном, головний біль, розлади харчування), самопошкодження (аутоагресія через неможливість протистояння чи покарання кривдника).

Слід відмітити також, що наслідком булінгу є завжди нанесення постраждалій особі психологічної травми. І якщо вона не буде вчасно і якісно пропрацьованою, то можуть виникнути пролонговані наслідки, які впливають на подальше життя: проблеми з мотивацією до навчання, низька самооцінка та невпевненість у своїх силах у дорослому житті, схильність до аб'юзивних стосунків, ризик самому стати кривдником (перекладаючи свою травму на інших), схильність до різних видів залежності.

З метою попередження булінгу в учнівському середовищі, слід постійно проводити роз'яснювальну та психоедукаційну роботу серед дітей. Серед питань, які сприяють кращому розумінню цієї проблематики слід обговорювати поняття, чинники, форми прояву, наслідки булінгу для кожного учасника (кривдників, постраждалих, спостерігачів), а також відповідальність за діяльність та бездіяльність в ситуації булінгу. Адже законодавством України передбачена також і відповідальність за приховування фактів булінгу.

Будь-які форми булінгу є правопорушенням, що має негативні наслідки не тільки для постраждалих осіб, але й у вигляді притягнення кривдників та їх батьків (або осіб, які їх замінюють) до відповідальності. Так, відповідальність за вчинення булінгу (цькування) передбачена статтею 173 4 КУпАП України. Якщо особі ще не виповнилося 14 років, відповідальність за її вчинки будуть нести батьки (накладення штрафу або громадські роботи). В разі вчинення цькування 14–16-річним підлітком відповідальність також покладається на батьків у вигляді штрафу або виконання громадських робіт, але й може бути кримінальна відповідальність, яка кваліфікуються за Кримінальним кодексом України (побої, мордування, погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози, хуліганство, умисні тілесні ушкодження (легкі/тяжкі) тощо). З настанням 16-річного віку до особи може бути застосовано як адміністративну, так і кримінальну відповідальності.

Таким чином, проблема раннього розпізнавання, профілактики та протидії булінгу в учнівському середовищі потребує комплексного підходу та взаємодії різних суб'єктів суспільного життя для ефективного її вирішення – сім'ї, школи, соціальних служб, поліції, судової системи.

Література:

1. Левченко Ю.О. Соціальна та правова сутність булінгу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 67–75.
2. Мельниченко А. А., Тілікіна Н. В. Підлітки, роз'єднана пропаганда воєнного часу і булінг: як вони пов'язані? *Проблеми політичної психології*. 2024. № 16. С. 267–290.
3. Причини булінгу: результати масштабного дослідження в українських школах. URL: <https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh> (дата звернення: 05.01.2025).
4. Цумарева Н. В. Актуалізація вивчення проблеми патернальної (баТЬківської) депривації в умовах російсько-української війни у психологічній науці. *The most difficult problems of youth and ways to solve them : Abstracts of III International Scientific and Practical Conference*. (Krakow, Poland, January 20-22, 2025). Krakow, Poland. P. 244–247.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНІКИ В ОСВІТНЬМУ ПРОЦЕСІ. З ДОСВІДУ ДЕОКУПОВАНОЇ ХЕРСОНЩИНИ

Чернега Р. Т.

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри права*

*Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая
м. Київ, Україна*

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну велика кількість працівників освіти опинились і залишаються в окупації. Водночас, дякуючи Силам Оборони України, наші землі звільнюються. А повсякденні життєві процеси потрохи нормалізуються.

У період з серпня 2022 року до квітня 2023 року, працюючи на радником голови Херсонської обласної військової адміністрації, безпосередньо контактував як з вчителями, так і з дітьми, які пережили окупацію. І слід однозначно сказати, що війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов істотно зросла роль психологічної служби системи освіти, яка має забезпечувати своєчасне і систематичне надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу відповідно.